رباعیات

عمر خیام

حصہ دوئم

پروفیسر واقف

رُباعیاتِ عمرؔ خیّام

جلد دویم

از خیّام الہند پروفیسر واقف

لکچرار - دیال سنگھ (ایوننگ کیمپ) کالج دہلی

ناشران
مشورہ بک ڈپو
رام نگر۔ گاندھی نگر۔ پوسٹ بکس 1639 دہلی ۶

پہلا ایڈیشن ـــــــ اکتوبر سنہ ۱۹۶۰ء

جلد دویم

ناشران

مشورہ بک ڈپو

رام نگر۔ گاندھی نگر۔ پوسٹ بکس 1639 دہلی 6

قیمت فی کتاب صرف ایک روپیہ

پیش لفظ و اعتذار

ترجمہ رباعیات عمر خیام کی پہلی جلد جو ایک سو رباعیات سے زیادہ پر مشتمل تھی۔ ملک کے گوشے گوشے میں بے حد مقبول ہوئی۔ جس کے متعلق سینکڑوں خطوط موصول ہو چکے ہیں اور تقاضا کیا گیا ہے کہ رباعیات کی باقی جلدیں بھی جلد سے جلد منظر عام پر لائی جائیں۔

پہلی جلد میں ہندی داں حضرات کو کچھ شکایت رہی کہ ہندی رسم الخط میں بہت زیادہ غلطیاں باقی رہ گئی ہیں۔ جس کا ازالہ اب ایسی صورت میں ممکن تھا کہ اب اس دوسری جلد میں ایسی غلطیوں کا اعادہ نہ ہونے پائے۔ ایک امر خاص کیلئے میں معذرت خواہ ہوں کہ ایڈورڈ فزجرلڈ نے خیام کی اکثر و بیشتر رباعیات کے انگریزی ترجمہ کو اس شدت کیساتھ مغربی ماحول میں ڈھالنے کی کوشش کی ہے کہ ترجمہ اصل سے کوسوں دور جا پڑا ہے۔ یہی وجہ ہے کہ باوجود کافی چھان بین کے بہت سے تراجم کا پتہ نہ چل سکا کہ وہ کن کن رباعیات کے ہیں۔ اس مجبوری کی بنا پر ایسے تراجم بااعتبار مضمون جن رباعیات سے قریب تر ہتے اُن کو وہیں رکھ دیا گیا ہے۔ اگرچہ مکمل مطابقت نہیں پائی گئی۔ مگر سوائے اس کے چارۂ کار نہ تھا۔

واقف

تقریظ

از عالیجناب فضیلت انتساب دیوان آنند کمار

بالقابہ سابق وائس چانسلر پنجاب یونیورسٹی

خیام الہند پروفیسر واتف مرادآبادی عربی و فارسی کے فاضل ہونے کے علاوہ ایک بلند پایہ شاعر اور مفکر بھی ہیں۔ کیمپ کالج یونیورسٹی میں ایم اے کے درجات کو تعلیم دینے کے سلسلے میں وہ مجھ سے بہت قریب رہے ہیں ان کے کلام کا بیشتر حصہ میں نے سنا ہے اور میری نظر سے گزرا ہے۔ میں بلاخوفِ تردید کہہ سکتا ہوں کہ صفوف شعراء میں وہ اپنی نظیر آپ ہیں۔ روزمرہ اور محاورات سلاستِ بیان و سادگی زبان اور حسنِ بندش کے اعتبار سے اُن کا ایک نہایت وقیع مقام ہے اور اگر سچ پوچھا جائے تو اُن کی قابلیت و قادر الکلامی ہی ان کا پنجاب یونیورسٹی سے منسلک ہونے کا ذریعہ تھی

عمر خیام کا اُردو ترجمہ جو انہوں نے رباعیات و قطعات میں کیا ہے۔ اس کے متعلق صرف اتنا کہہ دینا کافی ہوگا کہ خیام کی روح ہر جگہ گویا نظر آتی ہے۔ بلکہ اکثر مقامات پر شگفتگی و بے ساختگی خیام کو آئینہ دکھاتی نظر آتی ہے۔ مجھے یقین ہے کہ ان کا یہ ترجمہ نہ صرف موجودہ دور کے لئے بلکہ آئندہ نسلوں کے لئے بھی ایک قابلِ فخر سرمایہ ادب قرار پائے گا۔

(آنند کمار)

ناکردہ گنہ در جہاں کیست بگو
آنکس کہ گنہ نہ کرد چوں زیست بگو
من بد کنم و تو بد مکافات دہی
پس فرق میانِ من و تو چیست بگو

جُرم سے پاک جہاں میں کوئی انسان نہیں
بے خطا جینے کا دُنیا میں تو امکان نہیں
کیا بُرائی پہ مری تو بھی بُری دے گا سزا
میرے مالک یہ تری شان کے شایان نہیں

जुर्म से पाक जहाँ में कोई इनसान नहीं ।
बे ख़ता जीने का देनियां में तो इमकान नहीं ,
किया बुराई पे मेरी तू भी बुरी देगा सज़ा ।
मेरे मालिक यह तेरी शायान के शायान नहीं ॥

خورشید کمندِ صُبح بَر بام افگند
کیخسرو روز بادہ درجام افگند
مے خور کہ منادیٔ سحر گہ خیزاں
آوازۂ اشربو۔ در ایام افگند

اب صبح ہوئی دیر نہ کر جاگ شتاب
ہنگامِ صبوحی ہے یہی محوِ خواب
یوں وقت نہ کھو۔ جلدی سے اُٹھ کر پی لے
خورشید نے خود جام میں ڈھالی ہے شراب

अब सुबह हुई देर न कर जाग शिताब[1] ।
हनगामे सबुही है यह ही महव ख़्वाब ,
यूँ वक्त न खो जल्दी से उठ कर पीले ।
ख़ुरशीद[2] ने ख़ुद जाम में ढाली है शराब ॥

१ जल्दी २ सूर्य

Awake! for Morning in the Bowl of Night
Has flung the Stone that Puts the Stars to Flight
And Lo! the Hunter of the East has caught
The Sultan's Turret in a Noose of Light.

اے آنکہ گزیدۂ جہانی تو مرا
خوشتر زِ دلِ و دیدہ و جانی تو مرا
از جاں صنما! عزیز تر چیزے نیست
صد بار عزیز تر از آنی تو مرا

تجھ سا بے مثل دو عالم میں کوئی اور کہاں
نور آنکھوں میں صفا دل میں ہے تجھ سے مری جاں
جان سے زیادہ جو سچ پوچھے کوئی چیز نہیں
ہوں جو سو جانیں تو صدقے کروں اے جانِ جہاں

तुम से बेमिसल हां आलम में कोई और कहां।
नूर आँखों में सफा दिल में है तुझ से मेरी जयाँ,
जान से जियादा जो सच पूछे कोई चीज़ नहीं।
हों जो सौ जाने तो सदके करूं ऐ जानें जहा॥

دانی کہ چہ مدتیست اے دلبر ما
با ایں جہتے کہ رفتہ از بر ما
خود کس نہ فرستنی و نہ پرسی ہر گز
تا بے تو چہا می گذرد بر سرِ ما

مدتیں گذریں جدائی کو تری جانِ جہاں
دور بھیجا مجھے اور آپ ہوا ایسا نہاں
کچھ خبر اپنی نہ دی پوچھا نہ احوال مرا
اب پتہ پوچھوں تو میں کس سے جو ڈھونڈوں تو کہاں

मुद्दतें गुज़रीं जुदाई को तेरी जाने जहाँ ।
दूर भेजा मुझे और आप हुआ ऐसा निहाँ[1] ,
कुछ ख़बर अपनी न दी पूछा न अहवाल मेरा ।
अब पता पूछूं तो मैं किस से जो ढूंढूं तो कहां ।।

१ गुप्त

ایں چرخِ فلک کہ ما درو حیرانیم
فانوسِ خیال ازو مثالے دانیم
خورشید چراغ داں و عالم فانوس
ما چوں صُوریم کاندرو حیرانیم

کچھ غور پہ کھلتا ہے۔ حقیقی احوال
یہ گردشِ دوراں بھی ہے فانوسِ خیال
خورشید شمع جس کی ہے۔ عالم فانوس
ہم رقص میں پتلی کے تماشے کی مثال

कुछ ग़ौर पे खुलता है हक़ीक़ी अहवाल ।
यह गरदिशे दौरां भी है फानूसे ख़याल ,
ख़ुरशीद शमा जिस के है आलमे फ़ानूस ।
हम रक़्स[1] में पुतली के तमाशे की मिसाल ॥

१ नाच

For in and out, Above, About, Below
'This nothing but a magic shadow show
Play'd in a box whose candle is the Sun
Round which we phantom figures come and go.

در دہر کسے بہ گلعذارے نہ رسید
تا بر دلش از زمانہ خارے نہ رسید
در شانہ نگر کہ تا بصد شاخ نہ شد
دستش بہ سر زلفِ نگارے نہ رسید

امن و آسانی سے کب کوئی صنم تک پہنچا
ہجر جب تک کہ نہ پایانِ الم تک پہنچا
جب کڑی جھیل کے صد چاک بنا خود شانہ
تب یہ تو قیر و طرب زلف کے خم تک پہنچا

अमनो आसानी से कब कोई सनम तक पहुँचा।
हिज्र[1] जब तक कि न पायाने अलम तक पहुँचा
जब कड़ी झील के सद चाक बना शुद शाना।
तब वह तौसीर तुरब जुलफ के खम तक पहुंजा॥

१ जुदाई का ग़म

بر پائے تو بوسہ دادن اے شمعِ طرب
بہ زاں باشد کہ دیگراں بر لب
دستِ من و دامنِ خیالت ہر روز
پائے من و جستنِ وصالت ہر شب

لوگ مرتے ہیں کہ مِل جائے صنم کا بوسہ
ہم کو تو بس ہے ترے نقشِ قدم کا بوسہ
روز ہی تیرے تصوّر سے ہے دُنیا آباد
سنگِ در پر ہی ہے محرابِ حرم کا بوسہ

लोग मरते हैं कि मिल जाए सनम का बोसा ।
हमको तो बस है तेरे नक़शे क़दम[1] का बोसा ।
रोज़ ही तेरे तसव्वुर[2] से है दुनिया आबाद ।
संगे दर पर ही है महराबे[3] हरम का बोसा ।।

1 निशान 2 ख़याल 3 सतून

درلوحِ نشانِ بُودنیها بوداست
پیوسته قلم زنیک و بد آسوده است
اندر تقدیر آنچه بایست بداد
غم خوردن و کوشیدنِ ما بیهوده است

لوحِ محفوظ میں جو لکھی گئیں تقدیریں
مٹنے والی نہیں تا حشر یہ سب تحریریں
ہے یہ منشائے مشیّت پہ مناسب تقسیم
فکر بیکار رہے، ناکام یہاں تدبیریں

लोहे[1] महफ़ूज में जो लिक्खी गईं तक़दीरें ।
मिटने वाली नहीं ता हश्र[2] यह सब तहरीरें ,
है यह मनशाय मशईयत[3] पे मुनासिब तक़सीम ।
फिक्र बेकार है नाकाम यहाँ तदबीरें ॥

१ किसमत का लेख २ प्रल्य ३ कुदरत

The moving finger writes, and having write
Moves on nor all the piety nor wit
Shall lure it back to cancel half a line
Nor all thy tears wash out a word of it.

Zero.

مقصود ز جملہ آفرینش مائیم
در جسم خود - جوہر بینش مائیم
ایں دائرۂ جہاں چو انگشتری ست
بے ہیچ شکے نقش و نگینش مائیم

تخلیق کے جوہر کا خزینہ ہوں میں
صنّاع کے عرفان کا زینہ ہوں میں
ہے دائرۂ دہر انگوٹھی کی مثال
جس کے لئے بے مثل نگینہ ہوں میں

तख़लीक़ के जौहर का खज़ीना हूँ मैं।
सन्ना के इरफ़ां[1] का ज़ीना हूँ मैं,
है दायराये दहर[2] अन्गूठी की मिसाल।
जिस के लिये बे मिसल नगीना हूँ मैं॥

ज्ञान २ दुनियां

مے قوتِ جسم و قوتِ جانست مرا
مے کاشفِ اسرارِ نہانست مرا
دیگر طلبِ دُنیا و عقبےٰ نہ کنم
یک جُرعۂ پُر۔ از ہر دو جہانست مرا

کیا کاشفِ اسرارِ نہاں کی قیمت
اس مے کے لئے دوں دل و جاں کی قیمت
میں رند ہوں عقبےٰ کا خریدار نہیں
اک جام ہے میرا دو جہاں کی قیمت

क्या काशफे इसरारे निहाँ की क़ीमत ।
इस मये के लिये दूं दिलो जां की क़ीमत ,
मैं रन्द हूँ अक़बा का खरीदार नहीं ।
एक जाम है मेरा दो जहाँ की क़ीमत ।

در دائرۂ سپہر ناپیدا غور
جامیست کہ جملہ را چشانند بہ دور
نوبت چو بہ دورِ تو رسد آہ مکن
می نوش بخوش دلی کہ دورست نہ جور

دورِ گردوں کی حقیقت پہ نہیں ممکن غور
وہ جام یہ ہے۔ جس کا ہے اک عامی دور
باری جو تری آئے تو انکار نہ کر
خوش ہو کے چڑھا۔ دور ہے۔ ناداں نہیں جور

दौरे[1] मरदूं की हक़ीक़त पे नही मुमकिन ग़ौर।
वह जाम यह है जिस का है एक आमी दौर
बारी जो तेरा आए तो इनकार न कर।
खुश होके चढ़ा दौर है नादां नहीं जौर[2] ॥

किस्मत का चक्कर २ जुलम

While the rose blows along the river brink
With old khayyam the ruby vintage drink
And when the angel with his darker draught
Draws up to thee—take that, and do not shrink.

ما نہیم نہادہ سر بہ فرمانِ شراب
جاں کردہ فدائے لبِ خندانِ شراب
ہم ساقیٔ ما۔ حلق صراحی در دست
ہم بر لبِ ساغر آمدہ جانِ شراب

زندگی اور سب اعمال بہ فرمانِ شراب
صدقے سو جانیں کروں بر لبِ خندانِ شراب
ارے ساقی نے دبا ڈالا صراحی کا گلا
لبِ ساغر پہ وہ کھنچ آئی غضب جانِ شراب

न्दगी और सब आमाल बहे फरमाने शराब ।
दके सौ जाने करूं बर लबे खिनदाने[1] शराब ,
रे साकी ने दबा डाला सुराही का गला ।
ा सागर पे वहाँ खिच आई ग़ज़ब जाने शराब ।।

ما و مے و معشوق - دریں کنج خراب
جان و دل و جام و جامہ دررہنِ شراب
فارغ ز امیدِ رحمت و بیم عذاب
آزادہ ز خاک و باد آتش و آب

دل و دیں بیچ کے شغلِ مئے گلفام کے ساتھ
پڑ رہوں گوشۂ گمنامی میں آرام کے ساتھ
کوئی رحمت کی تمنّا ہو نہ کچھ خوفِ عذاب
ماسوا سے نہ علاقہ رہے اک جام کے ساتھ

दिलो दीं बेचके के शगले मये गुलफाम के साथ।
पड़ रहुँ गोशाये[1] गुमनामी में आराम के साथ,
कोई रहमत की तमन्ना हो न कुछ खौफे अज़ाब[2]।
मा सिवा से न इलाका रहे एक जाम के साथ ॥

१ किनारे २ मुसीबत

آغازِ دواں گشتنِ ایں زرّیں طاس
وانجام و خرابیٔ چنیں نیک اساس
دانستہ نمی شود - بہ معیارِ عقول
سنجیدہ نمی شود - بہ مقیاسِ قیاس

چرخ پر شمس و قمر گھومتے ہیں مثلِ طاس
کیوں عیاں ہو کے نہاں ہوتے ہیں یہ نیک اساس
رمز جانا نہیں جاتا ہے بہ معیارِ عقول
راز سمجھا نہیں جاتا ہے - بہ مقیاسِ قیاس

चर्ख़[1] पर शम्सो क़मर घूमते हैं मिस्ले तास[2] ।
क्यों अयाँ होके निहाँ होते हैं यह नेक असास ,
रम्ज़ जाना नहीं जाता वह मेयारे अक़ूल ।
राज़ समझा नहीं जाता है वह मक़्यास से क़ियास ॥

आकाश २ मयूर

Would but some winged Angel ere too late
Arrest the yet unfolded Roll of Fate,
And make the stern Recorder otherwise
Enregister, or quite obliterate !

ساقی نظرے بہ بیکساں بہرِ خدا
بشکن تپِ ما بوالہوساں بہرِ خدا
ما۔ ماہیٔ مردہ ایم و تو آبِ حیات
مارا بہ وصالِ خود رساں بہرِ خدا

رند بیکس جو ہیں اُن پر بھی نظر اے ساقی
کوزے ہم تشنہ دہانوں کے بھی بھر اے ساقی
ہم ہیں گر ماہیٔ بے آب تو۔ تو آبِ حیات
زندگی بخش دے ہاں بارِ دگر اے ساقی

रिन्द बेकस जो हैं उन पर भी नज़र ऐ साक़ी ।
कूजे हम तिशना[1] बहानों के भी भर ऐ साक़ी ,
हम हैं गर माहीय बेआब तो तो आब हयात ।
जिन्दगी बख्श दे हाँ बारे दिगर ऐ साक़ी ॥

१ प्यासे

امروز کہ آدینہ مرا در نام است
مے نوش کن از قدح چہ جائے جام است
ہر روز اگر یک قدح مے میخوردی
امروز دو خور کہ سید الایّام است

ساقی تجھے بھی جمعہ کا لازم ہے احترام
کر خم کی بات۔ رہنے دے سنگوالے اپنے جام
دیں داروں میں یہ عید ہے ہفتہ کی اس لئے
منہ سے سبو لگا کے لنڈھا دے نہ ہاتھ تھام

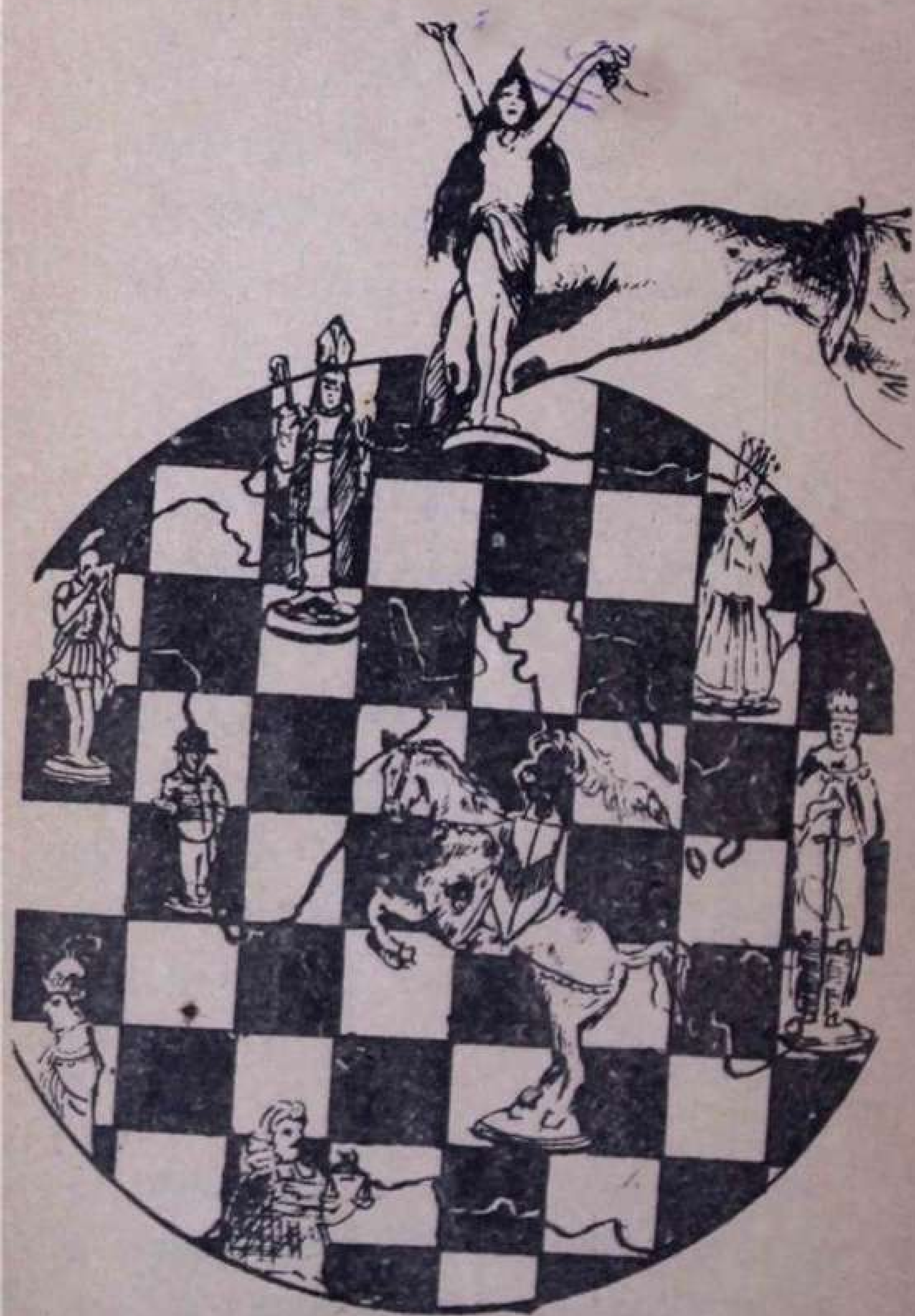
साक़ी तुझे ही जुमं का लाज़िम है अहतराम ।
कर खुम की बात रहने दे संगवाले अपने जाम ,
दीदारों में यह ईद है हफ़्ते की इसलिए ।
मुंह से सबु लगा के लुढादे न हाथ थाम ।।

فرزیں صفتا کہ مست غمہات شدم
واز اسپ پیادہ - از جفاہات شدم
از بازی فیل وشاہ چوں درماندم
رُخ بر رُخِ تو نہادہ ام - مات شدم

فرزیں کی غلط چال ہی ہیہات ہوئی
پیادے سے پٹا گھوڑا عجب بات ہوئی
لو شاہ گھرا - فیل کے گھر بند ہوئے
رُخ آپ کے رُخ پر ہے مجھے مات ہوئی

फरजीं की ग़लत चाल ही हैहात हुई ।
पियादे से पिटा घोड़ा अजब बात हुई ,
लो शाह घिरा फ़ील के घर बन्द हुए ।
रुख़ आपके रुख़ पर है मुझ मात हुई ॥

Tis all a chequer-board of Nights and Days
Where destiny with Men for pieces Plays
Hither and thither moves, and Mates and Slays,
And one by one back in the closet lays.

ساقی نظرے کہ دل خوش از دیدنِ تست
جاں شاد ز خوشہ چینیٔ خرمنِ تست
ناگفتہ دلت ضمیرِ ما میداند
جامِ جمِ عاشقاں دلِ روشنِ تست

زندگی رندوں کی ساقی تری رنگینی سے
روح بالیدہ ترے باغ کی گل چینی سے
باخبر ایسا کہ ہر قلب کی ہے تجھ کو خبر
جام دل ہم نے ہی دھندلے کیے خود بینی سے

जिन्दगी रिन्दों साक़ी से तेरी रन्गीने से ।
रूह बालीदा[1] तेरे बाग़ की गुलचीन से ,
बा ख़बर ऐसा कि हर क़ल्ब[2] की है तुझको ख़बर ।
जाम दिल हमने ही धुन्दले किये ख़ुद बीनी से ।।

१ वृद्धि २ दिल

چوں آتشِ اگر برآسماں برگزریم
وزآبِ رواں۔ اگرچہ پاکیزہ تریم
درخاک شویم ازاں کہ خاکے بودیم
باداست جہاں، بادہ بدہ، تا بخوریم

گرچہ تابندگی ہم۔ برق سے بہتر پالیں
موجِ زمزم سے بھی گر دامنِ تر دھو ڈالیں
خاک میں مل کے رہے گا تنِ خاکی آخر
تند ہے بادِ فنا۔ جام سے کلفت ٹالیں

गरचे ता बन्दगी हम बर्क़ से बहतर पालें ।
मौजें ज़म्ज़म[1] से भी गर दामने तर धो डालें ,
ख़ाक में मिल के रहेगा तने ख़ाकी आख़िर ।
तुन्द से बादे फ़ना जाम से कुलफ़त[2] टालें ॥

१ एक चश्मे का नाम २ दुख

So when that Angel of the darker drink
At last shall find you by the river brink,
And, offering his Cup, invite your Soul
Forth to your Lips to quaff—you shall not shrink.

آں روز کہ توسن فلک زیں کردند
آرائشِ مشتری و پرویں کردند
ایں بود نصیب ما ۔ ز دیوانِ قضا
مارا چہ گنہ ۔ قسمت ما ۔ این کردند

جب توسنِ افلاک کو قدرت نے کسا
تابندہ ستاروں سے اُسے خوب سجا
قسمت میری ان تاروں کی گردش پہ رکھی
کس جرم پہ تقدیر میں چکر ہی رہا

जब तौसने अ अफ़लाक़ को कुदरत ने कसा।
ताबिन्दा सितारों से खूब सजा,
किस्मत मेरी इन तारों की गरदिश पे रखी।
कि जुर्म पे तक़दीर में चक्कर ही रहा॥

I Tell thee this when, starting from the goal
Over the shoulders of the flaming foal
Of heav'n Parvin and Mushtari they flung
In my predestin'd plot of dust and Soul.

یک جرعۂ مے ز مُلکِ کاؤس بہ است
وز تختِ قباد و مُلکتِ طوس بہ است
ہر نالہ کہ رندے بہ سحر گاہ زند
از طاعتِ زاہدانِ سالوس بہ است

مُلکِ کسریٰ سے مرے جام کی قیمت ہے فزوں
تختِ طاؤس کو اک جام پہ قربان کردوں
رندِ بدمست کا اک نالہ دمِ ہنگامِ سحر
ان ریاکاروں کی طاعت سے بھی افضل ہو نہ کیوں

मुल्क कजरी[1] से मेरे जाम की क़िमत है फज़ूं[2]।
तक्ते ताऊस को एक जाम पे कुरबान करूं,
रिन्द बदमस्त को एक नाला वह वंगा:ए शहर।
इन रियाकारों की ताक़त से भी अफज़ल हो न क्यों ॥

इरान २ अधिक

برخیز و بیا بتا! - برائے دل ما
حل کن بہ جمال خویشتن مشکل ما
یک کوزۂ مے بیار - تا نوش کنم
زاں پیش کہ کوزہ کنند - از گل ما

وقت ہے بادۂ سرجوش مرے لب سے ملائیں
زندگی کیف سے ہے آج تو جی بھر کے پلائیں
ہاں میرے ساقیٔ نوخیز مرا جام تو بھر
اس سے پہلے کہ مری مٹی سے کوزے بنجائیں

वक्त है वादाये[I] जरजोश मेरे लब से मिलायें।
जिन्दगी केफ मे है आज तो जीं भर पिलायें,
हाँ मेरे साक़ीब नौख़ेज़ मेरा जाम तो भर।
इस से पहले कि मेरी मिट्टी से कूज़े बन जायें॥

[I] शराब

Wake! For the Sun, who scatter'd into flight
The Stars before him from the Field of Night,
Drives Night along with them from Heav'n and strikes
The Sultan's Turret with a shaft of Light.

از مے۔ طرب ونشاط و مردی خیزد
در جمع کتب۔ خشکی و سردی خیزد
رو بادہ بخور کہ سرخرو خواہی ماند
کز خوردنِ سبزہ۔ روئے زردی خیزد

یہ مے کا اثر۔ نشاط و مردی بخشے
انبارِ کتب۔ خشکی و سردی بخشے
ڈٹ کر جو پیئے۔ تو سرخروئی حاصل
سبزیؔ کی روش یہ ہے کہ زردی بخشے

ؔ مراد بھنگ سے ہے۔

यह मचे का असर निशातों[1] मरदमि बख़शे।
अवांरे[2] कुतब खुशसी व सरदी बख़शे,
डट कर जो पिये तो सुर्ख़ रूई हासिल।
सबज़ी की रविश यह है कि ज़रदी बख़शे॥

खुशी २ डेर

Then to the Lip of this poor earthen Urn
I lean'd, the Secret of my Life to learn:
And Lip to Lip it murmur'd—"While you live,
"Drink!—for once dead, you never shall return."

من ترک ہمہ کردم و ترکِ مے نے
از جملہ گریز پا شدم از دے نے
آیا بود آنکہ من مسلماں گردم
پس ترک مئے مغانہ کردم ہے ہے

چھوڑ کر سب کو بس اک مے سے تھا رشتہ جوڑا
بھاگا ہوں معاصی سے پہ اِس سے تھوڑا
ہے شرط یہ اِسلام کی مے کو چھوڑوں
چھڑوائی جو مے ۔ مجھ کو کہاں کا چھوڑا

छोड़ कर सबको. बस इक मये सेथा रिश्ता जोड़ा।
भागा हूँ मग्रासीं से पे इस ने थोड़ा,
है शर्त यह इसलाम की मये को छोड़ूं।
छुड़वाई जो मये—मुझ को कहाँ का छोड़ा॥

آں لعلِ گراں بہا زکانِ دگر است
واں دُرِّ یگانہ ز نشانِ دگر است
اندیشۂ این واں - خیالِ من و تست
افسانۂ عشق را زبانِ دگر است

یہ لعل وہ ہے جس کی دوکاں عام نہیں
اِس گوہرِ یکتا کا نشاں عام نہیں
کوتاہ نظر حاشیہ آرا ہوں تو کیا
افسانۂ اُلفت کی زباں عام نہیں

यह लाल वह है जिस की दुकान ग्राम नहीं।
इस गौहर[1] यक्ता का निशाँ ग्राम नहीं,
कोता है नज़र हाशियाग्रारा हूँ तो क्या।
ग्रफसानाये उलफत को जुबाँ ग्राम नहीं॥

मोती

چوں آمدنم بمن نہ بد روزِ نخست
دیں رفتن بے مراد ۔ عزیمت درست
برخیز و میاں بہ بند اے ساقی
کاندوہ جہاں بہ مے فرو خواہم شست

مجبوریٔ مرگ و زیست پہ رونا ہے مجھے
سرمایۂ کیف یونہی کھونا ہے مجھے
لا جام اُٹھا ساقیٔ ہوش جلدی
غم دہر کا اس پانی سے دھونا ہے مجھے

You know, my Friends, with what a brave Carouse
I made a Second Marriage in my house,
Divorced old barren Reason from my bed,
And took the Daughter of the Vine to spouse.

تا باز شناختم من ایں پائے ز دست
ایں چرخِ فرومایہ مرا دست بہ بست
افسوس کہ در حساب خواہند نہاد
عمرے کہ مرا بے مے و معشوق گذشت

نقصان اُٹھایا ہے یہ بھاری میں نے
مدہوش تھا۔ لی چرخ سے خواری میں نے
اس عمر کا کیا مجھ سے بھلا لینا حساب
جو بے مئے و محبوب گذاری میں نے

नुकसान उठाया है यह भारी मैं ने।
मधहोश था ली चर्ख़ से ख़ुवारी मैं ने
इस उम्र का क्या मुझ से भला लेना हिसाब।
जो ले मये व महबूब ग़ुजारी मैं ने॥

تا کے ز جفائے ہر کسے تنگ کشیم
وز ناکسِ روزگار نیرنگ کشیم
خوش باش کہ ایام تراویح گذشت
عید ست بیا تا مے گلرنگ کشیم

طعنے کب تک سُنیں دنیا کے بھلا کیسے جئیں
زخم دل تار مئے ناب اب کیوں نہ سئیں
پھر ملیں گے کبھی تسلیم تجھے ماہ صیام
آج تو عید کا اصرار ہے کہ چہک کے پئیں

ताने कब तक सुने दुनिया के भला कैसे जियें।
ज़खमे दिल तार मये नाब अब क्यों न सियें,
फिर मिलेंगे कभी तसलीम तुझे माहे सियाम।
आज तो ईद का इसरार है कि चहक के पियें।।

As, under cover of departing Day
Slunk hunger-stricken Ramzan away
Once more within the potter's house alone
I stood surrounded by the shapes of clay.

یک، دست بہ مصحفیم و یک دست بہ جام
گہ مرد حلالیم و گہ مردِ حرام
مائیم دریں گنبد فیروزہ فام
نے کافرِ مطلق نہ مسلمان تمام

اک ہاتھ میں ساغر ہے اور ایک میں قرآن ہے
یوں دوزخ و جنّت کے اعراف میں ایمان ہے
مجھ مومن عاصی کے مذہب کا نیا عالم
نے کافرِ مطلق ہے ۔ نے پورا مسلمان ہے

एक हाथ में सागर है और एक में कुरआन है।
यूं दोज़ख़ो जनंत के ऐराक़ में ईमान है,
मुझ मोमिने आसी के मज़हब का नया आलम।
काफिरय मुतलक़ है न पूरा मुसलमान है॥

گر من ز مئے مغانہ مستم ہستم
ور کافر و گبر و بُت پرستم ہستم
ہر طائفہ بہ من گمانے دارد
من ز آں خودم چنانکہ ہستم ہستم

بدمست شرابی ہوں دیوانہ کہ سودائی
کافر ہوں کہ مشرک ہوں موسائی کہ عیسائی
کیا میری بداعمالی لپٹے گی زمانے کو
لاکھوں مرے مذہب ہیں مسلک مرا ہرجائی

बद मस्त शरावी हूं दिवाना कि सौदाई।
काफ़र हूं कि मुशरिक़ मुसाई कि ईसाई,
क्या मेरी बद आमली लिपटेगी ज़माने को।
लाखों मेरे मज़हब हैं मुसलिक मेरा हरजाई॥

گل گفت بہ از بلبلے می روئے نیست
چندیں ستم گلاب گر۔ بر من چیست
بلبل بہ زبانِ حال۔ با او می گفت
یک روز کہ خندید کہ سالے نہ گریست

گل نے کہا کہ حُسن کی توقیر کھونا ہے
گلچیں کے ہاتھ سے جو ستم مجھ پہ ہونا ہے
بلبل زبانِ حال سے اُس سے یہ کہتی تھی
اک روز جو ہنسا۔ اُسے برسوں ہی رونا ہے

गुल ने कहा कि हुस्न की तौकीर[1] खोना है।
गुलचीं के हाथ से जो सितम मुझ पे होना है,
बुलबुल जुबाने हाल मे यह कहती थी।
एक रोज जो हंसा उसे बरसों ही रोना है॥

१ सम्मान

Whether at Naishapur or Babylon,
Whether the cup with sweet or bitter run,
The Wine of Life keeps oozing drop by drop,
The Leaves of Life keep falling one by one.

از خالق کردگار روز رب رحیم
نومید مشو بہ جرم و عصیان عظیم
گر مست و خراب بودہ باشی امروز
فردا بخشد برا ستخوانہائے رمیم

میں تو مایوس نہیں گو میرے عصیاں ہیں عظیم
کارسازی تری مشہور ہے غفّار و رحیم
مجھ سے بدمست و سیہ کار کی اُمید تو دیکھ
بخش ہی دے گا مجھے تو ہے بہر طور کریم

मैं तो मायूस नहीं गो मेरे इसयाँ[1] हैं अजीम।
कार साज़ी तेरी मशहूर है ग़ुफ़्फ़ार[2] रहीम,
मुझ से बदमस्त सियाकार[3] की उम्मेद तो देख।
बख़्श ही देगा मुझे तू है बहर तौर करीम॥

१ .पाप २ क्षामाशाता इश्वर बुरे काम करने वाला

در ملک تو از اطاعتِ من ہیچ فزود
ور معصیتے کہ رفت نقصانے بود
بگذار و مگیر زانکہ معلوم شد
گیرندہ دیری و گذارندہ زود

بندگی سے مری۔ مالک نہ تو ذیشان ہوا
میرے عصیاں سے کوئی تیرا نہ نقصان ہوا
رہنے دے اپنے خطاکار کی پرسش مولا
بندہ عاصی سہی۔ پر تو بھی تو رحمان ہوا

१ पाप २ क्षमाशील ईश्वर ३ बुरे काम करने वाला

बन्दगी से मेरी मालिक न तू ज़ीशान हुआ।
मेरे इसयाँ[1] से कोई तेरा न नुक़सान हुआ,
रहने दे अपने ख़ताकार की पुरखिश मौला।
बन्दा आंसी[2] सही पर तू भी तो रहमान हुआ॥

१ पाप २ पापी

یارانِ موافق ہمہ از دست شدند
در پائے اجل یگان یگان پست شدند
بودند بہ یک شراب ۔ در مجلس عمر
دورے دو سہ پیشتر زما ۔ مست شدند

نقد ہستی سے ۔ جو احباب تہی دست ہوئے
کھیل میں زیست کے سب موت سے ہی پست ہوئے
بزم ہستی میں تھا گو ایک سا ہی دورِ شراب
ہم سے پہلے ہی وہ دو گھونٹ میں سرمست ہوئے

नक्दे हस्ती से जो अहवाल तहेदस्त हुये।
खेल में ज़ीस्त के सब मौत ले पस्त[1] हुये,
बज़ामे हस्ती में था गो एकसा हीं दौरे शराब।
हमसे पहले ही वह दो घूट में ही सर मस्त हुए॥

१ पिछड़ना

For some we loved, the loveliest and the best
That from his Vintage rolling Time hath prest,
Have drunk their Cup a Round or two before,
And one by one crept silently to rest.

گو گوہر طاعتت نہ سفتم ہرگز
ور گرد رہت ز رخ نہ رُفتم ہرگز
نومیدنیم ۔ ز بارگاہِ کرمت
زیرا کہ یکے را دو نہ گفتم ہرگز

جبیں پہ گوہر طاعت بھی گو سجائے نہیں
اگرچہ اشک ندامت کبھی بہائے نہیں
پہ بارگاہِ کرم سے تری نہیں مایوس
کہ میں نے ایک کے دو تو کبھی بنائے نہیں

जबीं[1] पे गौहरे तासत भी गो सजाये नहीं ।
अगरचे अशक निदामत कभी भहाय नहीं ,
थे बारगाहे[2] करम से तरी नहीं मायूस ।
कि मैं ने एक के दो तो बनाये नहीं ।।

माथा २ दरबार

بارحمت تو من از گنہ نندیشم
با توشہ تو ز رنج رہ نندیشم
گر لطفِ تو ام سفید رو انگیزد
یک ذرہ ز نامۂ سیاہ نندیشم

تیری رحمت پہ یقیں تھا تو گنہگار بنا
یہ حقیقت ہے کہ دانستہ خطاکار بنا
اک تری شانِ کریمی کے دکھانے کے لئے
میں نے ہر جرم کیا ۔ باغی و غدّار بنا

तेरी रहमत पे यकीं था तो गुनाहगार बना
यह हक़िक़त है कि दानिसता[1] खताकाबना,
एक तेरी शाने करिमी के दिखाने के लिये।
मैं ने हर जुर्म किये बाग़ी व ग़द्दार बना ॥

१ जान बूझ कर

اے کوزہ گرا! بگوش اگر ہشیاری
تا چند کنی بر گلِ آدم خواری
انگشت فریدوں و سر کیخسرو
بر چرخ نہادۂ - می پنداری

کوزہ گر یہ تری مدہوشیاں کچھ بھی ہے خبر
خوار کس درجہ ترے ہاتھ ہوئی خاکِ بشر
چاک پر تو نے چڑھایا کسے کچھ غور تو کر
تیری مٹی میں ہیں ذرّاتِ کبیر و اکبر

कूजा गर यह तेरी मदहोशयाँ कुछ भी है ख़बर।
ख़्वार किस दरजा तेरे हाथ हुई ख़ाकेबशर[1] हुये,
चाक पर तूने चढ़ाया किसे कुछ ग़ौर तोकर।
तेरी मिट्टी में हैं जररातें कबीरोअकबर[2] ॥

१ आदमी २ छोटे बड़े

"Why," said another, "Some there are who tell
Of one who threatens he will toss to Hell
The Luckless Pots he marr'd in making—Pish!
He's a Good Fellow, and 't will all be well."

احوالِ جہاں بر دلیم آساں می کن
وافعالِ بدم زخلق پنہاں می کن
امروز خوشم بدار و فردا با من
انچہ از کرم تو ئی سزد۔ آں می کن

ہر چند بداعمال و گنہ گار ہوں میں
مالک تری رحمت کا طلبگار ہوں میں
دُنیا میں تو آرام سے جینے دے مجھے
محشر میں سزاؤں کا سزاوار ہوں میں

हर चंद बदऐमाल वा गुनाहगार हूँ मैं।
मालिक तेरी रहमत का तलबारग हूँ मैं,
दुनियाँ में तो आराम से जीने दे मुझे।
महशर[1] में सजाओं का सज़ावार हूँ मैं॥

१ प्रलय

اے نیک نہ کردہ بدیہا کردہ
وانگاہ بہ لطف حق تولا کردہ
بر عفو مکن تکیہ کہ ہرگز نبود
ناکردہ چو کردہ - کردہ چون ناکردہ

نیکی تو نہ کی - عمر گناہوں میں گزاری
تجھ ایسی تو نادان نہیں رحمتِ باری
غفار ہے پر عدل کو بھی اس کے نہ بھول
ممکن ہے کہ رحمت پہ عدالت پڑے بھاری

नेकी तो न की उम्र गुनाहों में गुजारी।
तुझ ऐसी तो नादान नहीं रहमते बारी,
ग़फ़्फ़ार[1] है पर अदल को भी उसके न भूल।
मुमकिन है के रहमत पे अदालत पड़े भारी॥

१ ईश्वर

از ہر چہ بجز مے است کوتاہی بہ
مے ہم زلف بتاں خرگاہی بہ
مستی و قلندری و گمراہی بہ
یک جرعۂ مے ز ماہ تا ماہی بہ

بہتر ہے ۔ سوائے مے ۔ ہر چیز میں کوتاہی
مے کیا ہے ۔ مجسّم اک محبوب سحرگاہی
مستوں کو ۔ فقیری میں ۔ بہتر ہے یہ گمراہی
اک گھونٹ میں ہی روشن ہیں ماہ سے تا ماہی

बहतर है सिवा मय के हर चीज़ में कोताही ।
मये क्या है मुजस्म एक महबूब सहरगाही[1] ,
मसतां को फकीरी में बहतर है यह ग़ुमराही ।
एक घूंट में ही रौशन हैं माह से ता माही ॥

१ भौर की रंगत जैसा

Whose secret presence through creation's veins
Running quick silver-like eludes your pains ;
Taking all shapes from Mah to Mahi and
They change and perish all—but he remains ;

ہر کہ توبہ کردیم۔ شکستیم ہمہ
بر خود در ننگ و نام بستیم ہمہ
عیبم مکنید۔ اگر کنم بے خردی
کز بادۂ عشق۔ مست ہستیم ہمہ

مستقل ناز تھا رحمت پہ تو۔ توڑی توبہ
شام کو توڑ کے پھر صبح سے جوڑی توبہ
عیب جو ایک ہی توبہ پہ تری گت یہ بنی
ہم نے تو عمر گذاری کہ نہ چھوڑی توبہ

मुस्तक़िल नाज़ था रहमत पे तो, तोड़ी तोबा ।
शाम को तोड़ के फिर सुबह से जोड़ी तोबा,
ऐब जो एक ही तोबा पे तेरी गति ए बनी
हमने तो उम्र गुज़ारी कि न छोड़ी तोबा ॥

१ सदा

ما ئیم بہ لطف حق تولا کردہ
وز طاعت و معصیت تبرہ کردہ
آنجا کہ عنایت تو باشد ۔ باشد
ناکردہ چو کردہ ۔ کردہ چوں ناکردہ

بیکار تردد میں یاں عمر نہیں کھونی
اشکوں سے یہ عصیاں کی کچھ گرد نہیں دھونی
رحمت کے کرشموں سے ممکن تو ہے اے زاہد
ان ہونی کی ہونی ہو ۔ اور ہونی کی ان ہونی

बेकार तरुद्द में[1] यां उम्र नहीं खोनी।
अश्कों से यह इसयाँ[2] की कुछ गर्द नहीं धोनी,
रह्मत के करिशमों से मुमकिन तो है ये जादी।
अनहोनी की होनी हो और होनी की अनहोनी॥

१ तकलीफें २ पाप

روز یست خوش و ہوا نہ گرم است نہ سرد
ابر از رخ گلزار ہمی شوید گرد
بلبل بہ زبانِ حال خود با گل زرد
فریاد ہمی زند کہ مے باید خورد

کیا سہانا ہے یہ موسم کہ ہوا گرم نہ سرد
ابر نے دامن گلزار سے دھو ڈالی گرد
ہیں صدائیں کسی بلبل کی۔ کہ اے دل والو۔
مے کی سرخی سے بدل ڈالو، جو ہیں چہرے زرد

क्या सोहाना है समा यह मौसम की हवा गर्म न सर्द ।
अब्र ने बदामने गुलज़ार से धो डाली गर्द,
हैं सदायें किसी बुलबुल की कि ऐ दिल वालो ।
मये की सुर्ख़ी से बदल डालो जो हैं चेहरे ज़र्द ॥

تا چند کنم عرضہ نادانی خویش
بگرفت دلِ من ز پریشانی خویش
زنّار مغاں کہ بر میاں بستم چیست
دانی ز چہ از ننگِ مسلمانی خویش

جب ادا مجھ سے کبھی دین کے ارکان نہ ہوں
اہلِ دیں کیوں مری جانب سے پشیماں نہ ہوں
اس لئے میں نے بھی زنّار گلے میں ڈالا
میرے کردار سے بدنام مسلمان نہ ہوں

जब अदा मुझसे कभी दीन के अर्कान न हों।
एहल—दीं क्यों मेरी जानब[1] से पशेनान न हों,
इसलिए मैंने भी ज़न्नार गले में डाला।
मेरे करदार[2] से बदनाम मुसलमान न हों॥

ओर २ अमल

گویند مرا کہ مے پرستم ۔ ہستم
گویند مرا عارف و مستم ۔ ہستم
از ظاہر من نگاہ بسیار مکن
کاندر باطن چنانکہ ہستم ہستم

کوئی میخوار کی صورت مجھے پہچانتا ہے
کوئی صوفی، کوئی عارف مجھے گردانتا ہے
ظاہر حال سے دُنیا کا اُلجھنا بیکار
میرے باطن کی حقیقت کو خدا جانتا ہے

कोई मैरवार की सूरत मुझे पहचानता है।
कोई सूफी, कोई आरिफ मुझे गरदानता है,
जाहिर हाल से दुनिया का उलझना बेकार।
मेरे बातिन[1] की हक़ीक़त खुदा जानता है॥

१ अन्दर

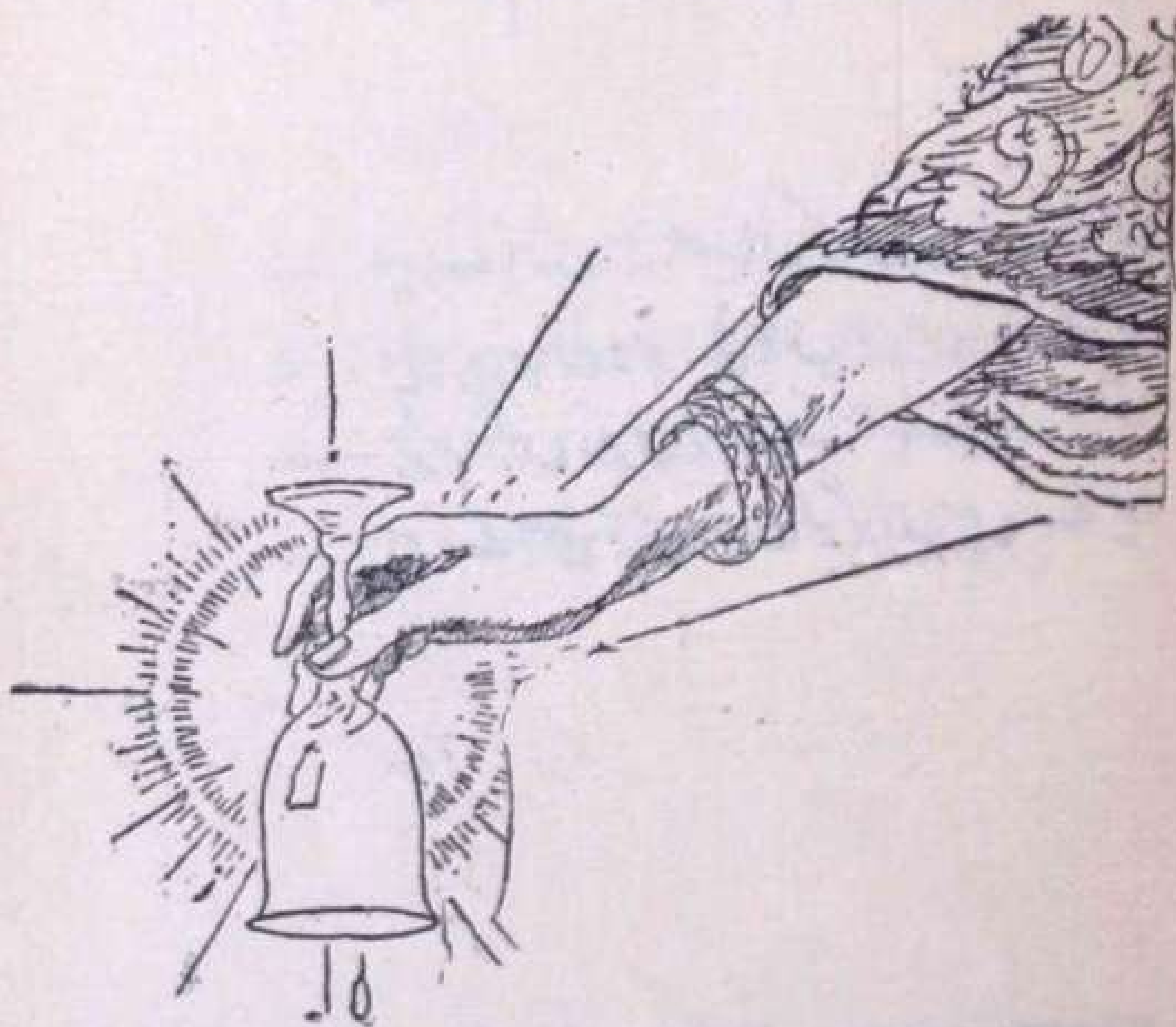
شب نیست کہ عقل در تحیّر نہ شود
وز گریہ کنارِ من ۔ پُر از دُر نہ شود
پُر مے نشود کاسۂ سر از سودا
آں کاسہ کہ سر نگوں بود پُر نشود

دُنیا کو تحیّر سے یہ دل تکتا ہے
ہر چیز کے ہتھیانے میں جی لگتا ہے
اِس کاسۂ سر کو کہیں بھرتی ہے ہوس
الٹا ہوا ساغر کوئی بھر سکتا ہے

दुनिया को तहैयुर[1] से यह दिल तकता है।
हर चीज को हथ्यिाने में जी लगता है,
इस क़ाज़ाये सर को कहीं भरती है हविस।
उलटा हुआ सागर कोई भर सकता है॥

१ हैरानी

And when like her, oh Saki, you shall pass
Among the Guests Star-scatter'd on the Grass,
And in your joyous errand reach the spot
Where I made One-turn down an empty Glass :

یارب من اگر گناہ بے حد کردم
بر جان و جوانی و تن خود کردم
چون بر کرمت وثوق کلی کردم
برگشتم و توبہ کردم و بد کردم

میرے اللہ! جو عصیاں کو جواں میں نے کیا
اپنی ہی جان و جوانی کا زیاں میں نے کیا
جرم[1] سنگیں۔ مری توبہ ہے کہ عرفاں نہ تھا
اس کے معنی تری رحمت کو گراں میں نے کیا

मेरे अल्लाह जो इसयाँ को जवां मैंने किया।
अपने ही जान व जवानी का ज़ियाँ मैंने किया,
जुर्म[1] संगी मेरी. तौबा है कि इरफान न क्या।
इसके मानी तेरी रहमत को गिरां मैंने किया।।

१. पाप

تا ظن نہ بری کہ از جہاں می ترسم
وز مردن وز رفتن جاں می ترسم
مردن چہ حقیقت است زاں باکم نیست
چوں نیک نہ زیستم ازاں می ترسم

ڈر موت کا نہ زیست کا جوئندہ ہوں
جبتک کی بھی مہلت ہے مجھے زندہ ہوں
موت آنی ہے وہ کل نہیں آج آجائے
سچ پوچھو تو اعمال سے شرمندہ ہوں

डर मोत का न जीस्त का जोयन्दा[1] हूं।
जब तक की भी मौहलत है मुझे ज़िन्दा हूं,
मोत ग्रानी है वह कल नहीं ग्राज ग्रजाये।
सच पूछो तो ग्रामाल से शर्मिन्दा हूं॥
जी

میلم بہ شرابِ ناب باشد دائم
گوشم بہ نے ورباب باشد دائم
گر خاک مرا کوزہ گراں ۔ کوزہ کنند
آں کوزہ پر از شراب باشد دائم

ذوقِ مے نوشی کو اللہ تو رکھنا قائم
نغمہ و مے سے ہی افطار کرے گا صائم
مر بھی جاؤں تو صراحی میں مری خاک لگے
وہ صراحی بھی مےِ ناب سے پر ہو دائم

जोक़े मेय नोशी को अल्लाह तू रखना कायम ।
नगमा व मय से ही अफतार करेगा कायम,
मर भी जाऊँ तो सुराही में मेरी खाक लगे ।
वह सुराही भी मये नाब से पर हो दायम ॥

"Well," murmured one, "Let whose make or buy,
My Clay with long Oblivion is gone dry ;
But fill me with the old familiar Juice,
Me thinks I might recover by and by."

بانفس ہمیشہ در نبردم چہ کنم
وز کردۂ خویشتن بہ دردم چہ کنم
گیرم کہ زمن در گذرانی بہ کرم
آں شرم کہ دیدی کہ چہ کردم چہ کنم

کب نفس سے پیکار میں بر آتا ہوں
اعمال کے انداز سے گھبراتا ہوں
مانا کہ خطا پوشش ہے رحمت تیری
پر منھ بھی دکھاتے ہوئے شرماتا ہوں

कब नफस से पयकार में बर आता हूँ ।
एमाल के अन्दाज से घबराता हूँ ॥
माना कि ख़तापोश है रहमत तेरी ।
पर मुह भी दिखाते हुए शर्माता हूँ ॥

१ कर्म

بر خود۔ در کام و آزرد بر بستم
و ز منت ہر ناکس و کس وا رستم
گر صوفی مسجدم دگر راہب دیر
من دانم و از چنانکہ ہستم ہستم

دنیا سے تعلق نہیں جیسا ہوں میں
دوری ہی مناسب کہ ایسا ہوں میں
تم صوفیٔ مسجد کہو یا راہبِ دیر
میں جانتا ہوں کون ہوں کیسا ہوں میں

दुनिया से ताल्लुक नहीं जैसा हूं मैं।
दूरी ही मुनासिब कि जैसा हूं मैं,
तुम सूफीय मसजिद कहो या साहिबे दहर।
मैं जानता हूं कौन हूं कैसा हूं मैं॥

من بے مے ناب زیستن نہ توانم
بے جام۔ کشیدہ بار تن نہ توانم
من بندہ آں دمم کہ ساقی گوید
یک جام بگیر و۔ من نہ تو آنم

کل سے جو پی نہیں ہے تو کیا غیر حال ہے
بے جام تن کا بوجھ بھی کھنچنا محال ہے
حسرت یہ ہے۔ کہ اتنی پیوں ایک دن تو مے
ساقی کہے کہ اور۔ کہوں میں محال ہے

कल से जो पी नहीं है तो किया गैर हाल है।
बेजान तन का बोझ भी खिचना मोहाल है,
हसरत यह है कि इतनी पियूं एक दिन तो मये।
साकी कहे कि और कहूँ मैं मुहाल है॥

Another said—"Why, Ne'er peevish Joy
Would break the Bowl from which he drink in boy
Shall he that made the vessel in pure Love
And fancy, in an after rage destroy

یک روز ز بند عالم آزاد نیم
یک دم زدن از وجود خود شاد نیم
شاگردی روزگار کردم بسیار
در دور جہاں ہنوز استاد نیم

آلام زمانہ سے میں آزاد نہیں
یوں جیتا ہوں۔ پر جینے سے میں شاد نہیں
شاگردئ دوراں میں بڑھاپا پہنچا
اس عمر کے کھونے پہ بھی استاد نہیں

आलाम[1] जमाने से मैं आज़ाद नहीं।
यूं जीता हूं पर जीने पे मह-साद नहीं,
शागिर्दिये दौरों में बुढ़ापा पहुँचा।
इस उम्र के खोने पे भी उस्ताद नहीं॥

१ मुसीबत

تا بود دلم ز عشق محروم نہ شد
کم بود ز اسرار۔ کہ معلوم نہ شد
اکنوں کہ ہمی بنگرم۔ از روئے خرد
معلوم شد کہ ہیچ معلوم نہ شد

کہنے کو میں تحقیق سے محروم نہیں
اک نکتۂ اسرار بھی معدوم نہیں
از روئے خرد۔ اب جو یہ سب دیکھتا ہوں
معلوم ہوا خاک بھی معلوم نہیں

कहने को मैं तहकीक से महरूम नहीं ।
इक नुक्ता असरार भी मादूम नहीं,
अज़रूये ख़िरद[1] अब जो यह सब देखता हूँ ।
मालूम हुआ ख़ाक भी मालूम नहीं ॥

१ विवेक

مگذار کہ غصّہ در حصارت گیرد
واندوہ محال روزگارت گیرد
مے خور بکنار سبزہ و آبِ روان
زاں پیش کہ خاک در کنارت گیرد

پینا چھوڑا۔ تو سمجھ لے کہ بلا نے گھیرا
اِن بلاؤں میں تو دشوار ہے جینا تیرا
ساحل و سبزہ نہ چھوٹے تری منحوسی میں
اس سے پہلے کہ اجل کا ہو ادھر سے پھیرا

पीना छोड़ा तो समझ ले कि बला ने घेरा।
इन बलाओं में तो दुश्वार है जीना तेरा,
साहिलो सब्ज़ा न छूटे तेरी मनहूसी में।
इससे पहले कि अजल[1] का हो इधर फेरा।।

Ah, make the most of what we yet may spend
Before we too into the dust descend
Dust into dust, and under dust to lie,
Sans wine, sans song, sans singer and—sans end !

آں آہ کہ پیش ہیچ محرم نہ زنم
واں دم کہ پیش ہیچ ہمدم نہ زنم
گر دریابم کہ جز تو کس می شنود
حقّا کہ بمیرم از دم و دم نہ زنم

جُرم افشائے محبّت کا گوارا نہ کروں
اشکِ غم کو میں کبھی آنکھ کا تارا نہ کروں
گر یہ سمجھوں کہ مری آہ کوئی سُن لے گا
موت اِس ضبط میں آجائے تو چارہ نہ کروں

जुर्म अफ़शाये मुहब्बत का गवारा न करूँ।
अश्के[1]—ग़म को मैं कभी आंख का तारा न करूँ,
गर एं समझूँ कि मेरी आह कोई सुन लेगा।
मौत इस ज़ब्त में आजाय तो चारा न छरूं ।।

१ आंसू

من گوہرِ خود بہ قیمت کم نہ دہم
وزدِ تو بصد ہزار مرہم نہ دہم
خاکِ درِ تو بہ مملکت جم نہ دہم
یک موئے ترا بہر دو عالم نہ دہم

گوہرِ عشق کی قیمت کبھی ارزاں نہ کروں
داغِ دل پر کبھی اپنے کوئی مرہم نہ دھروں
خاکِ در بھی تیری کسریٰ کی حکومت سے سوا
حاصلِ زیست ہے گر میں تری چاہت میں مروں

गोहरे इश्क की कीमत कभी इरजां[1] न करूँ।
दाग़—दिल पर अपने कोई मरहम न धरूँ,
ख़ाके—दर भी तेरी कसरी की हुकूमत के सिवा।
हासिल—जीस्त हैं गर मैं तेरी चाहत में मरूँ॥

1 ससती

چوں ہست زمانہ در شتاب اے ساقی
بر نہ بہ کفم جام شراب اے ساقی
ہنگام صبوح۔ قفل بر در زدہ ئی
مے دہ کہ بر آمد آفتاب اے ساقی

ہے وقت کو۔ جانے ہیں شتابی ساقی
ہیں جمع ترے در پہ شرابی ساقی
ہنگام صبوحی پہ بھی دروازہ بند
در کھول۔ بڑھا جلد گلابی ساقی

है वक्त को. जाने हैं शिताबी साक़ी ।
हैं जमा तेरे दर पे शराबी साक़ी,
है गामे सुबूही पे भी दरवाजा बन्द ।
दर खोल बढ़ा जल्द गुलाबी[1] साक़ी ॥

१ शराब

The vine had struck a fibre, which about
It clings my being—let the Sufi flout
Of my base metal may be filed a key.
That shall unlock the door he howls without

از بادہ شود تکبّر۔ از سر ہا کم
و ز بادہ شود۔ کشادہ بندِ محکم
ابلیس اگر زبادہ خوردے یک دم
کردے دو ہزار سجدہ پیشِ آدم

نشّۂ مے سرِ مغرور کو خم کر دیتا
کھول کر آنکھوں کو۔ خود بینیاں کم کر دیتا
کہیں دو گھونٹ جو پی لیتا۔ ازل میں شیطاں
اپنی پیشانی کو سجدوں میں ہی ضم کر دیتا

नशाये मय सरे मग़रूर को ख़म[1] कर देता ।
खोल कर आँखों को ख़ुद बीनिया[2] कम कर देता,
कहीं दो घूंट जो पी लेता अज़ल[3] में शैतां ।
अपनी पेशानी को सजदों में ही ज़म[4] कर देता ।।

झुकाना २ नज़र ३ आख़री समय ४ मिटा देता

جامے و مئے و ساقی بر لبِ کشت
ایں جملہ مرا نقد و ترا نسیہ بہشت
مشنو سخن بہشت و دوزخ از کس
کے رفت بہ دوزخ و کے آمد ز بہشت

ناصحا۔ ساقی و مے اور یہ ساحل کی بہار
یہ تو سب نقد یہاں آپ کی جنّت ہے اُدھار
آپ ہیں جنتی۔ افسانۂ جنّت تو درست
یہ تو فرمائیں کہ ہو آئے جہنم کے بار

नासिहा[1] साखी व मय और ए साहिल की बहार।
यह तो सब नक़द यहाँ आपकी जन्नत में उधार,
आप हैं ज़न्नती अफ़सानाय जन्नत तो दुरुस्त।
यह तो फ़र्माइये कि हवाये जहन्नम के बार॥

1. नसीहत करने वाला

می پرسیدی کہ چیست ایں نقشِ مجاز
گر بر گویم ۔ حقیقتش ہست دراز
نقشے ست پدید آمدہ از دریا ئے
وانگاہ شدہ بقعرِ آں دریا باز

تو پوچھتا ہے مجھ سے ہے کیا نقشِ مجاز
اب کیا میں کہوں اس کی حقیقت ہے دراز
ایک بلبلہ دریا سے اُٹھاتا ہے سر
لہروں میں فنا ہوتا ہے پھر بے آواز

तू पूछता है मुझसे क्या नक़्शे मज़ाज़ ।
अब क्या मैं कहूँ इसकी हक़ीक़त है दराज़,
एक बुलबुला दरिया से उठाता है सर ।
लहरों में फ़ना होता है फिर बे आवाज़ ॥

With earth's first clay they dio the last man's knead
And then of the last harvest sow'd the Seed ;
Yea, the first morning of creation wrote
What the last dawn of reckoning shall read.

چوں کار نہ بر مراد ما خواہد بود
اندیشہ و جہد ما کجا دارد سود
پیوستہ نشستہ ایم - در حیرت آنکہ
دیر آمدہ ایم - رفتہ می باید زود

کب کہنا مشیت نے کسی کا مانا
خاموش یونہی رہتا ہے مردِ دانا
گم بیٹھے ہیں ہم تو اسی الجھن میں یہاں
پہونچے تو بڑی دیر سے جلدی جانا

कब कहना मशइय्यत[1] ने किसी का माना ।
खामोश यूं ही रहता है मर्द दाना,
गुम बैठे हैं, हम तो इसी उलझन में यहाँ ।
पहुँचे तो बड़ी देर से जल्दी आना ।।

किसमत

در دائرہ وجود دیر آمدہ ایم
وز پا بہ مردی بہ زیر آمدہ ایم
چوں عمر نہ برمراد ما می گذرد
اے کاش سرآمدے کہ سیر آمدہ ایم

تخلیق کی ترتیب میں اندھیرا ہوا
انسان حوادث سے یہاں زیر ہوا
ناشادی میں یوں عمر گزاریں کبتک
قصہ یہ مٹے جینے سے جی سیر ہوا

तखलीफ[1] की तरतीब में अंधेर हुआ।
इन्सान-हवादस से यहाँ ज़ेर हुआ,
नाशादी में यूँ उम्र गुजारें कब तक।
किस्सा ए मिटे जीने से जी सेर हुआ॥

१ पैदा करना।

اے رفتہ بچوگاں قضا ہمچوں گو
چپ میخور در راست می رود ہیچ مگو
آنکس کہ ترا فگند اندر تگ و پو
او داند و او داند و او داند و او

چوگاں گہ ہستی میں ارے تیرا وجود
اک گیند ہے۔ اور ضرب پہ ہے تیری نمود
اس کھیل میں جس نے تجھے لا ڈالا ہے
ہے پیشِ نظر اس کے زیان و بہبود

चौगा ने गह—हस्ती में अरे तेरा वजूद।
इक गेंद है और ज़र्ब पे है तीरी नमूद,
इस खेल में जिसने तुझे ला डाला है।
है पेश़ नजर उसके ज्यानो वह बूद॥

اے آنکہ پدید گشتم از قدرتِ تو
پروردہ شدم بہ ناز و نعمتِ تو
صد سال بہ امتحاں گنہ خواہم کرد
یا جرمِ من ہست بیش یا رحمتِ تو

مجھ سے بے پوچھے یہاں لائی ہے قدرت تیری
تب تو بیباک بنائے ہے عنایت تیری
یوں کمر بستہ گناہوں پہ ہوں دیکھوں تو سہی
کون بڑھتا ہے مرے جرم کہ رحمت تیری

मुझसे बे पूछे यहाँ लाई है क़ुदरत तेरी।
तब तो बेबाक बनाये हैं अनायत[1] तेरी,
यूँ कमर बस्ता गुनाहों पे हूँ देखूँ तो सही।
कौन बढ़ता है मेरे जुर्म कि रहमत तेरी॥

१ मेहरबानी

سازندۂ کار مردہ و زندہ تو ہی
وارندہ ایں چرخِ پراگندہ توی
من گرچہ بدم۔ صاحب ایں بندہ توی
کس را چہ گنہ کہ آفرنیندہ توی

تو ہی خود خلق کا والی ہوا مختار ہوا
امر تقدیر ہوا جو مرے غفّار ہوا
میں برا ہوں تو بتا کون ہے خالق میرا
کس کو الزام دوں ہاں میں ہی خطادار ہوا

तू ही खुद खल्क[2] का वाली हुआ मुख्तार हुआ।
अमर तकदीर हुआ जो मेरे गुफ्फ़ार[1] हुआ,
मैं बुरा हूँ तो बता कौन है खालिक मेरे।
किसको इल्ज़ाम दूँ तो मैं ही खतावार हुआ॥

१ ईश्वर २ दुनियां

ہشیار کہ روزگار شور انگیز است
ایمن منشیں کہ تیغ دوراں تیز است
در کام تو گر زمانہ لوزینہ نہد
زنہار فرو مبر کہ زہر آمیز است

دھوکے میں نہ آ ہے یہ زمانہ غدّار
اس دور کی مشہور دو دھاری تلوار
دُنیا کی نوازش میں بھی خطرہ ہے بہت
ظاہر میں بڑا پیار - بغل میں تلوار

धोके में न आ है ए जमाना ग़द्दार।
इस दौर की मशहूर दो धारी तलवार,
दुनिया की नवाज़िश[१] में भी ख़तरा है बहुत।
ज़ाहिर में बड़ा प्यार बग़ल में तलवार॥

१ मेहरबानी

Ash Love! could you and I with Him conspire
To grasp this sorry Scheme of Things entire,
Would not we shatter it to bits and then
Re-mold it nearer to the Heart's Desire!

در رکتم عدم خفتہ بدم۔ گفتی خیز
در آبہ جہاں دور جہاں شور انگیز
واکنوں کہ بہ فرمان توام حیرانم
القصہ چناں دار کہ کج دار و مریز

آغوش عدم چھوڑی۔ جہاں میں آئے
تھا بحرِ فنا۔ جس میں کہ غوطے کھائے
اس حکم پہ حیران ہوں کہ جام حیات
رکھ ٹیڑھا مگر بوند نہ گرنے پائے

आगोश, अदम[1] छोड़ी जहाँ में आये।
था बहर—फना[2] जिसमें कि गोते खाये,
इस हुकम पे हैरां हूँ कि जामेहयात[3]।
रख टेढ़ा मगर बूंदें न गिरने पाये ।।

१ सवर्ग २ मौत का सागर ३ जिन्दगी का जाम

چوں حاصل آدمی دریں شورستان
جز خوردن غصہ نیست تا کندن جان
خرم دل ست آں کہ زیست جہاں زود برفت
و آسودہ کسے کہ خود نیامد بہ جہاں

آسودہ کسے رکھتا ہے یہ دورِ جہاں
جیتے ہیں مگر زیست کا حاصل ہے زیاں
جو جلد گیا یہاں سے وہی ہے خوش وقت
خوش بخت وہی ہے کہ جو آیا نہ یہاں

आसूदा[1] किसे रखता है यह दौरे जहां।
जीते हैं मगर जीस्त का हासिल है जयां[2],
जो जल्द गया यहां से वही है खुशवक़्त।
खुशबख़्त वही है कि जो आया न यहां॥

१ आराम से १ प्रकाश

از حادثهٔ زمان آئنده مپرس
وز هر چه رسد، چو نیست پابنده مپرس
این یکدم نقد را غنیمت میدان
از رفته میندیش و ز آئنده مپرس

آئنده حوادث کو تو معلوم نہ کر
اس حال کا بھی ہونا ہے احوال دگر
جو دم بھی گذرتا ہے حقیقت ہی سمجھ
ماضی کا نہ کر رنج نہ آئندہ سے ڈر

आइन्दा हवादस[1] को तो मालूम न कर।
इस हाल का भी होता है अहवाले दिगर,
जो दम भी गुजरता है हकीकत ही समझ।
माज़ी का न कर रंज न आइन्दा से डर॥

१ मुसीबतें

Ah, by my Computations, people say,
Reduce the Year to better reckoning! Nay,
'Twas only striking from the Calendar
Unborn To-morrow and dead Yesterday.

اے یار۔ ز روزگار۔ باش آسودہ
زندہ وہ۔ زمانہ کم خوراز ۔ بیہودہ
چوں کسوت عمر بر تنت خاک شود
چہ کردہ و چہ گفتہ و چہ نابودہ

بند آلام سے کر۔ اپنے کو تو جلد رہا
کچھ تو آسودگی لازم ہے قریں تیرے قضا
جامۂ عمر جو بوسیدہ ہوا تن پہ ترے
پھر کسے یاد کہ کیا تونے کیا ۔ کیا نہ کیا

बद आलम से कर अपने को तू जल्द रिहा।
कुछ तो तो आजुंदगी [1] लाज़िम है करी तेरे क़ज़ा [2],
जामा ए उम्र जो बोसीदा [3] हुआ तन पे तेरे।
फिर किसे याद कि क्या तूने किया' क्या न किया ॥

मायूसी २ मौत का हाथ ३ पुराना

با ردم پاک اصل و عاقل آمیز
وز نا اہلاں ۔ ہزار فرسنگ گریز
گر زہر دہد ترا خردمند بہ نوش
ور نوش رسد ز دست نااہل بریز

دوستی اپنی ہر اک عاقل و اشرف سے بڑھا
دستِ جہّال کی بے باکی سے دامن کو بچا
زہر بھی دے جو خردمند تو اس کو پی لے
شہد نااہل اگر دے تو اُسے منھ نہ لگا

दोस्ती अपनी हर इक आकिलो अशरफ से बढ़ा।
दस्ते जहाँ की बेबाक़ी से दामन को बचा,
ज़ेहर भी दे जो खिरद में दे तो उसको पीले।
शहद नाएहल अगर दे तो उसे मुंह न लगा॥

چوں آب بہ جوئبار و چوں باد بہ دشت
روزے دگر از عمر من و تو بہ گذشت
تا من باشم غم دو روزہ نخورم
روزے کہ نہاں است و روزیکہ گذشت

صحرا کی ہوا - نہر کا بہتا پانی
ہے عمر رواں بھی یوں ہی آنی جانی
دن زیست کے دو - اُن کا یہ ماتم کیسا
گذری ہوئی کل - ایک جو کل ہے آنی

सहरा[1] की हवा नहर का बहता पानी।
है उम्रे रवां भी यूं ही आनी जानी,
दिन ज़ीस्त के दो उनका ए मातम कैसा।
ग़ुज़री हुई कल एक जो कल है आनी॥

1 रेगिस्तान

But if in vain, down on the stubborn floor
Of Earth, and up to Heav'n's unopening Door,
You gaze To-Day, while you are you—how then
To-Morrow, when you shall be you no more!

ایزد چو نخواست آنچہ من خواستہ ام
کے گردد راست آنچہ من خواستہ ام
گر جملہ صوابست کہ او خواستہ است
پس جملہ خطاست آنچہ من خواستہ ام

اُس نے جو چاہا ہوا وہ ۔ مرا چاہا نہ ہوا
مجھ سے ناقص کی طلب ہوگی نہ ناقص کے سوا
کارسازِ دو جہاں وہ ہے حکیم مطلق
اس کا ہر فعل بجا۔ میرے قیاسات خطا

उसने जो चाहा हुआ वह मेरा चाहा न हुआ।
मुझ से नाक़स की तलब होगी न नाकस के सिवा,
कार साज़ दो जहाँ वह है हकीमेमुत्तलिक[2]।
उसका हर फ़ेल बजा मेरे कयासात[4] खता[5] ॥

१ तुच्छ २ प्रमात्मा ३ काम ४ उम्मीदें ५ ग़लत

امشب برماست کہ آورد تر
وزیر پردہ بدیں دست کہ آورد ترا
نزدیک کسے کہ بے تو در آتش بود
چوں باد نمی جست کہ آورد ترا

جذبۂ دل شب فرقت میں اثر لایا ہے
جو حجابوں سے تجھے مستوں میں لے آیا ہے
جو سلگتا تھا تری آتش فرقت میں سدا
اس نے ہستی کو مٹا کر ہی تجھے پایا ہے

ज़ज़बाये दिल शबे फ़ुरक़त में असर लाया है।
जो हिजाबों[2] से तुझे मस्तों में ले आया है,
जो सुलगता था तेरी आतिशे फ़ुरक़त में सदा।
उसने हस्ती को मिटा कर ही तुझे पाया है॥

१ जुदाई २ आवरण पट

دورانِ جہاں بے مے و ساقی ہیچ است،
بے زمزمۂ نائے عراقی ہیچ است
ہر چند در احوالِ جہاں می نگرم
حاصل ہمہ عشرت است و باقی ہیچ است

بے ساقی و مے ہیچ ہے ہستی کا نظام
بے نغمہ جو محفل ہے۔ ہمیں اس میں کلام
پہونچے ہیں نتیجہ پہ بڑے غور کے بعد
ہستی نہیں بے ساقی و بے نغمہ و جام

वे साकी ओ मय हेच है हस्ती का नज़ाम।
वे नग्मा जो महफिल है हमें उससे कलाम ,
पहुँचे हैं नतीजा पे बड़े गौर के बाद।
हस्ती न ही वे साकी ओ नग्मा ओ ज़ाम ॥

یارب بکشائے برمن از رزق درے
بے منت مخلوق رساں ما حضرے
از بادہ۔ چناں مست نگہدار مرا
کز بے خبری۔ بنا شدم درد سرے

اللہ نہ محتاج بنانا مجھکو
احسان سے دنیا کے بچانا مجھ کو
دے پینے کو اتنی کہ سدا مست رہوں
افکار کی آفت سے چھڑانا مجھکو

अल्लाह ना मोहताज़ बनाना मुझको।
एहसान से दुनिया के बचाना मुझको,
दे पीने को इतनी कि सदा मस्त रहूँ।
अफ़कार[1] की आफ़त से छुड़ाना मुझ को॥

१ फिकरों

تن زن - چو بزیر فلک بے باکی
مے نوش چو در جہاں آفت ناکی
چوں اوّل و آخرت بجز خاکے نیست
انگار کہ بر خاک نئی در خاکی

دورِ گردوں میں مناسب تجھے خوئے تسلیم
جام سے ٹال جو آفاتِ زمانہ ہیں عظیم
تیرا آغاز اِسی خاک سے انجام بھی خاک
یہ سمجھ لے کہ ابھی ہے تہِ خاک مقیم

दौरे गरदूं मे मुनासिब तुझे खुए तसलीम ।
जाम से टाल जो आफ़ते[1] जमाना है अज़ीम,
तेरा आगाज़ इसी खाक से अंजाम भी खाक ।
यह समझ ले कि अभी है तहेखाक मक़ीम ॥

१ तकलीफें

I must abjure the Balm of Life, I must,
Scared by some After-reckoning ta'en on trust,
Or lured with Hope of some Diviner Drink,
To fill the Cup when crambled into Dust!

دشمن کہ مرا ہمیشہ بد می بیند
حقا کہ نہ از روئے خرد می بیند
در آئینہ درون خود می نگرد
آں صورت مردہ رنگ خود می بیند

میرا دشمن جو سدا بد مجھے بتلاتا ہے
اپنی بدبینی کی یوں شان وہ دکھلاتا ہے
دل کے آئینہ پہ جس وقت وہ کرتا ہے نظر
مسخ چہرہ اسے خود اپنا نظر آتا ہے

मेरा दुश्मन जो सदा मुझे बतलाता है।
अपनी बदवीनी की यूँ शान को दिखलाता है,
दिल के आइना में जिस वक्त वह करता है नज़र।
मसख[1] चेहरा उसे खुद अपना नज़र आता है।।

१ बिगाड़ा हुआ

بر سنگ زدم دوش - سبوئے کاشی
سرمست بدم که کردم ایں اوباشی
با من به زبان حال می گفت سبو
من چوں تو بدم - تو نیز چوں من باشی

مستی میں جو کل میں نے سبو کو توڑا
تب فہم نے بدمستی کا بھانڈا پھوڑا
یوں کہنے لگے مجھ سے شکستہ ریزے
اس دہر نے سالم نہ کسی کو چھوڑا

मस्ती में जो कल मैंने सबू को तोड़ा।
तब फ़हम[1] ने बदमस्ती का भांडा फोड़ा,
यूँ कहने लगे मुझसे शिकस्ता[2] रेज़े।
इस दहर[3] ने सालम न किसी को छोड़ा ।।

१ बुद्धि २ टूटे हुए छोटे-छोटे टुकड़े ३ दुनियां

ابر لق مے مرا شکستی ر.بی
برمن در عیش را بہ بستی ر.بی
بر خاک فگندی مے گلگوں مرا
خاکم بدہن مگر تو ستی ر.بی

توڑا خُم مے۔ بادہ پرستی کیسی
بے کیف سی رہ گئی ہے ہستی کیسی
اللہ مرے عیش پہ کیوں ڈالی خاک
خاکم بدہن تیری یہ ستی کیسی

तोड़ा खुमे[1] मय बादापरस्ती[2] कैसी ।
बेकैफ़ सी रह गई है हस्ती कैसी ,
अल्लाह मेरे ऐश पे क्यों डाली खाक ।
खाकिम बदहन तेरी यह मस्ती कैसी ॥

१ प्याला २ शराब पीना

عاقل غم و اندیشۂ لاشے نہ خورد
جُز جام لبالب دپیا پےٗ نہ خورد
غم در دل و بادہ در صراحی باشد
خاکش بسرِ آن کہ غم خورد مے نہ خورد

عاقل ہے جو دل عیش میں بہلاتا ہے
جاہل ہے جو دل فکر سے برماتا ہے
ٹھکرا کے صراحی کو مُصیبت ڈھونڈے
بدبخت جو مے چھوڑ کے غم کھاتا ہے

आकिल है जो दिल एश में बदलाता है।
ज़ाहिल जो दिल फ़िक्र से भरमाता है,
ठुकरा के सुराही को मुसीबत ढूंढे।
बदबख़त[1] जो मय छोड के ग़म खाता है।।

१ बुरे नसीब वाला

ما عاشق و مست و مے پرستم ہمہ
در کوے خرابات نشستیم ہمہ
بگذشت ز قبح و حسن و از وہم و خیال
از ما مطلب ہوش کہ مستیم ہمہ

واسطہ اچھے برے کا نہیں مے نوشوں سے
حفظ ناموس کی تفسیر جنوں کوشوں سے
کیا کہیں کیسے سمجھدار ہیں یہ دیوانے
ہوش کی پوچھنے بیٹھے ہیں جو مدہوشوں سے

वास्ता अच्छे बुरे का नहीं मनहूसों से।
हफ़ज़[1]-नामूस[2] की तफ़सीर जनू कोसो[3] से,
क्या कहें कैसे समझदार हैं ए दीवाने।
होश की पूछने बैठे हैं जो मदहोशों से॥

१ हफ़ाज़त करना २ इज्ज़त ३ पागल

آں لعل در آبگینہ سادہ بیار
واں محرم و مونس ۔ ہر آزادہ بیار
چوں میدانی کہ عالم آمدہ خاک
بادیست کہ زود بگزرد ۔ بادہ بیار

لا جام تہی میں ارغوانی بھر دے
پژمردہ اُمنگوں جوانی بھر دے
تجھ کو تو خبر ہے کہ ہے عالم فانی
لا جلدی سے جاں زندگانی بھر دے

ला जाम[1] तहीमें अर्ग़वानी भर दे ।
पय मुरदा उमंगों में जवानी भर दे ,
तुझको तो ख़ैर है कि है आलम फ़ानी ।
ला जल्दी से जों ज़िन्दगानी भर दे ॥

१ ज़िन्दगी

And if the Wine you drink, the Lip you press,
End in what All begins and end in-Yes
Think then you are To-Day what Yesterday
You were—To-Morrow you shall not be less.

افسوس کہ سرمایہ زکف بیروں شد
در دست اجل بسے جگر ہا خوں شد
کس نامد ازاں جہاں کہ پرسیدم ازد
کاحوال مسافران عالم چوں شد

ہستی سے مری موت نے بازی جیتی
یہ جام فنا عمر نہ کب تک پیتی
لوٹ آتا عدم سے جو کوئی پوچھتا میں
جو یاں سے گئے ان پہ کہو کیا بیتی

हस्ती से मेरी मौत ने बाज़ी जीती ।
यह जामे फ़ना उम्र न कब पीती ॥
लौट आता अदम[1] से जो कोई पूछता मैं ।
जों यहां से गये उनपे कहवे क्या बीती ॥

१ स्वर्ग

صد بار بہ بستم و شکستم توبہ
فریاد ہمی کند ز دستم توبہ
دیروز بہ توبۂ شکستم توبہ
امروز بہ ساغرے شکستم توبہ

سو بار یونہی توڑ کے جوڑی توبہ
اک عمر گزاری کہ نہ چھوڑی توبہ
کل توڑا تھا توبہ کی بنا پر ساغر
پھر آج اسی ساغر نے ہے توڑی توبہ

सौ बार यूँहीं तोड़ के जोड़ी तोबा।
इक उम्र गुज़री कि न छोड़ी तोबा,
कल तोड़ा था तोबा की बिनाह पर सागर।
फिर आज उसी सागर ने है तोड़ी तोबा॥

१ प्याला

مارا گو بند دوزخی باشد مست
قولیست خلاف۔ دل درو نتواں بست
گر عاشقِ مست دوزخی خواہد بود
فردا بینی بہشت ہمچوں کفِ دست

مستوں کو جہنمی بنانے والے
جنّت کو بڑے ٹھاٹھ سے جانے والے
محشر میں خدا والے ملیں گے کتنے
ویرانے سے فردوس بنانے والے

मस्ती को जहन्नमी बनाने वाले ।
जन्नत को ठाट से जाने वाले ॥
महशिर[1] में खुदा वाले मिलेंगे कितने ।
वीराने से फ़िरदौस[2] बनाने वाले ॥

१ प्रलय २ स्वर्ग

ایام شباب رفت و خیل و حشمش
تلخ است مرا عیش و دے می چشمش
ایں قامت ہمچو تیر من گشتہ کماں
زہ کردہ ام از عصا و خوش می کشمش

پیری نے سرد کر دیں اُمنگیں شباب کی
پہلا سا کیف ہے نہ وہ مستی شراب کی
تھا تیر سا جو قد وہ بنا جھک کے اب کماں
شیرازہ بندی کیا ہو پُرانی کتاب کی

पीरी ने सरद क़रदीं उमंगे शबाब की ।
पहला सा कैफ है ना वो मस्ती शराब की ।।
था तीर-सा जो क़द्द वह बना झुक के अब कमां ।
शीराज़ाबंदी[1] क्या हो पुरानी किताब की ।।

१ बिखरी हुई ची को जोड़ना

آباد خرابات زمے خوردن ماست
خون دو ہزار توبہ ۔ گردن ماست
گر من نہ کنم گناہ رحمت چہ کند
آرائشِ رحمت زگنہ کردن ماست

میخانے کی عظمت ہے ہمارے دم سے
توبہ کی لطافت ہے ہمارے دم سے
موقوف گناہوں پہ ہے خالق کا کرم
سچ پوچھیں تو رحمت ہے ہمارے دم سے

मयखाने की अज़मत[1] है हमारे दम से।
तोबा की लताफ़त[2] है हमारे दम से,
मौकूफ़[3] गुनाहों पे है ख़ालिक का करम।
सच पूछें तो रहमत है हमारे दम से॥

१ मान २ नज़ाकत ३ दम से

رفتم بہ خرابات بہ ایمان درست
زنارِ مغاں را بہ میاں بستم چست
شاگردِ خرابات زہد نا ئی من
رختم بدر انگند و خرابات بشست

شکلِ زاہد مجھے میخانہ میں جب پایا گیا
کیا کہوں کیسی بری طرح نکلوایا گیا
اس پہ بھی بس نہیں۔ رندوں کی شرارت دیکھیں
جام توڑے گئے اور فرش بھی دھلوایا گیا

शक्ले ज़ाहद[१] मुझे मय खाने में जब पाया गया,
क्या कहूँ कैसी बुरी तरह निकलवाया गया।
इसपे ही बस नहीं रिन्दों की शरारत देखें,
जाम तोड़े गये और फ़र्श भी धुलवाया गया॥

१ नसीहत करने वाला

اے وائے برآں دل کہ در و سوزے نیست
سودا زدہ مہرِ دل افروزے نیست
روزے کہ تو بے بادہ بسر خواہی برد
ضائع تر ازاں روز ۔ ترا روزے نیست

دل مردہ ہے وہ ۔ جس میں کہ کچھ سوز نہیں
کیا آئینہ گر عکس دل افروز نہیں
جو دن بھی پیئے بغیر اپنا گذرا
بیکار تر اس روز سے اک روز نہیں

दिल मुर्दा हैं वह जिसमें कुछ सोज़ नहीं ।
क्या आईना गर अक्से[1] दिल अफ़रोज़ नहीं ॥
जो दिन भी पिये बग़ैर अपना गुज़रा ।
बेकार तर इस रोज़ से इक रोज नहीं ॥

१ परछाइं

گر بادہ خوری تو با خردمنداں خور
یا با صنمے سادہ رخ و خنداں خور
بسیار مخور، ورد مکن، فاش مساز
اندک خور و، گہ گاہ خور و، پنہاں خور

جو مے کا شوق ہے پی جا کے ذی شعوروں میں
گلوں کی چھاؤں میں یا ناشگفتہ حوروں میں
نہ ڈگڈگا کے جو عادت پڑے بھرم جائے
چھپا کے تھوڑی سی، وہ بھی نہ جی حضوروں میں

जो मय का शौक है पी जा के जीशऊरों[1] में।
गुलों की छाओं में या ना शगुफ़ता हूरों में,
न डग डगा के जो आदत पड़े भरम जाए।
छुपा के थोड़ी सी वह भी न जी हज़ूरों में॥

१ बुद्धिमान

در سر ہوس بتاں چو حورم باد
بر دست ہمیشہ آب انگورم باد
گویند کساں - مرا خدا توبہ دہاد
او خود نہ دہد - من نہ کنم دورم باد

جام میں میرے سدا بادۂ انگور رہے
دل کے ویرانے میں آباد یہی حور رہے
لوگ کہتے ہیں کہ توبہ کی خدا دے توفیق
میرا کہنا ہے - یہ توفیق ابھی دور رہے

जाम में मेरे सदा वादा ए-अंगूर रहे।
दिल के वीराने में आबाद यही हूर रहे॥
लोग कहते हैं की तोवा की खुदा दे तौफ़ीक,
मेरा कहना है यह तौफ़ीक अभी दूर रहे॥

تا یار شراب جاں فزایم نہ دہد
صد بوسہ فلک بر سر و پایم نہ دہد
گویند کہ توبہ کن۔ اگر وقت آید
چوں توبہ کنم۔ اگر خدایم نہ دہد

میرا ساقی جسے۔ جبتک بھی سرفراز کرے
کب یہ ممکن کسی باغی سے وہ کچھ ساز کرے
کیوں یہ اصرار ہے۔ مرتے ہوئے توبہ کرلو
چھوڑ دو بھی اس کو جسے حق بھی نظر انداز کرے

मेरा साकी जिसे जब तक भी सरफ़राज़ करे।
कब यह मुमकिन किसी बाग़ी से कुछ साज़ करे॥
क्यों यह असरार है मरते हुवे तोबा कर लो।
छोड़ो इसकी जिसे हक भी नज़र अंदाज़ करे॥

ہم دست من تشنہ بجامے نہ رسید
ہم پاے تمنا بہ مقامے نہ رسید
واں دل کہ بماندہ بود در ناکامی بود
ہم عاقبت الامر بکامے نہ رسید

پیاسے ہی رہے ہاتھ نہ آیا کوئی جام
کوشش پہ بھی پایا نہ تمنا نے مقام
ناکامی سے جو دل تھا شکستہ پہلے
مایوسیوں نے اور بنایا ناکام

प्यासे ही रहे हाथ न आया कोई जाम ।
कोशिश पे भी पाया न तमन्ना ने मकाम ॥
नाकामी से जो दिल था शिकस्ता[1] पहले ।
मायूसियों ने और बनाया नाकाम ॥

१ टूटा हुआ

With them the seed of Wisdom did I sow,
And with mine own hand wrought to make it grow
And this was all the Harvest that I reap'd—
"I came like Water, and like Wind I go."

شب نیست کہ آہ من نہ جوزا نہ رسد
وز گریۂ من سیل بہ دریا نہ رسد
گفتی کہ بہ تو بادہ خورم پس فردا
شاید کہ مرا عمر بہ فردا نہ رسد

خونِ دل اپنا ترے ہجر میں کب تک میں پیوں
تابکے زخمِ جگر تارِ تمنا سے سیوں
اب نہ ترسا مرے ساقی مجھے پرسوں پہ نہ ٹال
کیا ٹھکانا ہے میں کل تک بھی جیوں یا نہ جیوں

खूने. दिल अपना तेरे हिज्र में कब तक मैं पियूं ।
ताबक्के ज़ख्मे जिगर तारे तमन्ना से सियूं,
अब न तरसा मेरे साक़ी मुझे परसों पे न टाल ।
क्या ठिकाना है मैं कल तक भी जियूं या न जियूंपी

१ बुराई

بارے بکنار جوے می باید بود
از غصہ کنارہ جوے می باید بود
ایں نزہتِ عمر ما چو گل دو روزہ است
خنداں لب و تازہ روے می باید بود

اچھا نہیں کہ غم پہ مسرّت کو وار دو
ہر اک شکست ساغر مے سے سنوار دو
کے دن کی زندگی ہے یہ ۔ کے دن کی ہے بہار
رونے سے فائدہ نہیں ہنس کر گزار دو

अच्छा नहीं कि नाम पे मुसरंत को दार दो।
हर इक शिकस्त सागर-मय से संवार दो॥
कै दिन की जिन्दगी है यह कै दिन की है बहार।
रोने से फ़ायदा नहीं हंस कर गुज़ार दो॥

A Moment's Halt—a momentay taste
Ot being from the well amid the Waste-
And Lo !—the phantom Caraven has reach'd
The Nothing it set out from—Oh, make haste !

بت خانہ و کعبہ - خانۂ بندگی است
ناقوس و اذان - ترانہ بندگی است
محراب و کلیسا و - تسبیح و صلیب
حقا کہ ہمہ نشانہ بندگی است

جو قیدِ مکاں سے بالاتر، پھر اُسکے لیئے کاشانہ کیا
دل جسکا جھکا ہے اسکی طرف پھر کعبہ کیا بتخانہ کیا
ناقوس، و اذاں سب ایک ہی ہیں - تسبیح کہاں کی قشقہ کیا
جس رند کو ہے پینے سے غرض - پھر چلو کیا پیمانہ کیا

जो कैद-मकां से बाला तर फिर उसके लिए
काशना[1] क्या।
दिल जिसका झुका है उसकी तरफ फिर काबा क्या
बतखाना क्या,
नाकूश[1] व अजां सब एक ही है तसबीह[2] कहां की
क़शक़ा क्या।
जिस रिंद को है पीने से ग़रज़ चुल्लू क्या
पैमाना क्या॥

१ रहने का ठिकाना २ शंख की आवाज ३ माला

کس مشکل اسرار ازل را نہ کشاد
کس یک قدم ار نہاد ـ بیرون نہ نہاد
من می نگرم ز مبتدی ـ تا استاد
عجز است بدست ہر کہ از مادر زاد

اسرار ازل کو کسی نے کھولا
اس راز کو میزان پہ کس نے تولا
شاگرد کو استاد کو سب کو دیکھا
اک نکتۂ آخر پہ نہ کوئی بولا

असरार[1] अज़ल को न किसी ने खोला।
इस राज़ को मिज़ान[2] पे किसने तोला,
शागिर्द को उस्ताद को सबको देखा।
इक नुक़्ता—आखिर पे न कोई बोला॥

१ मौत के राज़ २ मापने की कल

Myself when young did eagerly frequent
Doctor and Saint, and heard great argument
About it and about ; but evermore
Came out by the same door where in I went.

گر مے نخوری طعنہ مزن مستاں را
گر دست دہد توبہ کنم یزداں را
تو فخر بدیں کن کہ من مے نخورم
صد کار کنی کہ مے غلام است آں را

ہے فخر اسی پہ کہ تو مے خوار نہیں
رندوں کی بھی توبہ کوئی دشوار نہیں
اعمال وہ تیرے ہیں کہ شر ہے شراب
صد شکر کہ ہم رند ریا کار نہیں

है फ़रक़ इसी पे के तू महख़ार नहीं।
रिन्दों की तोबा कोई दुशवार नहीं,
ऐमाल वो तेरे हैं कि शर हैं शराब।
सद शुक्र हम रिन्द दयाकार नहीं ॥

مے خوردن دگرد گلرخاں گردیدن
بہتر ز ہزار زاہدی ۔ ورزیدن
گر مردم میخور ۔ بہ دوزخ باشند
پس روئے بہشت راکہ خواہد دیدن

مے پینا اور بھٹکنا حسینوں کی چاہ میں
بہتر ہے تیرے زہد سے میری نگاہ میں
مے خوار دوزخی ہیں تو زاہد مجھے بتا
ویرانیاں بڑھائے گا جنت کی راہ میں

मय पीना और भटकना हसीनों की चाह में।
बेहतर तेरे ज़हद से मेरी निगाह में,
मेहखार[1] दोजखी[2] हैं तो ज़ाहद मुझे बता।
वीरानियां बढ़ायेगा जन्नत की राह में,

१ शराबी २ नर्कवासी

برگیر پیالہ و سبو اے دل جوئے
بخرام ببوئے سبزہ زار و لب جوئے
کین چرخ کہ صورت بتان ہردے
صد بار پیالہ کرد صد بار سبوئے

کچھ لطف مے کشی ہے تو فصل بہار میں
لے ساغر و سبو کو چلیں سبزہ زار میں
جان بہار چرخ عداوت پہ ہے تُلا
یہ خوشدلی ملے گی نہ ڈھونڈے ہزار میں

कुछ लुत्फ मैंक़शी है तो फ़सले बहार में।
ले सागर व सबू को चले सब्जा ज़ार में,
जाने बहार चर्ख[1] अदावत पे है तुला।
यह खुश दिली मिलेगी न ढूंढे हज़ार में ॥

१ आकाश

I sometimes think that never blows so red
The Rose as where some buried Ceasar bled
That every Hyacinth the Garden wears
Dropt in her Lap from some once lovely Head.

ہر چند ز دستِ دہر غم کش باشی
در جور و جفائے چرخ ناخوش باشی
زنہار ز دستِ ناکساں آبِ زلال
بر لب مچکاں۔ اگر در آتشِ باشی

آلامِ حوادث کا جو ہو جائے شکار
ہر چند مخالف جہاں کی رفتار
بھولے سے بھی احسان کمینے کا نہ لے
ہوتی ہو اگر آگ بھی تجھ پر گلزار

आलामों हवादस़ का जो हो जाये शिकार।
हर चन्द मुख़ालिफ़ जहां की रफ्तार,
भूले से भी एहसान कमीने का न ले।
होती हो अगर आग गुलजार।।

ہنگام سپیدہ دم خروس سحری
دانی کہ چرا ہمی کند نوحہ گری
یعنی کہ نمودند در آئینہ صبح
کز عمر شبے گذشت و تو بے خبری

سمجھا بھی تجھے مرغِ سحر نے جو صدا دی
کیا کہتا ہے ہر صبح یہ قدرت کا منادی
عاقل ترا ہنگامِ سفر دور نہیں ہے
گردوں نے تری عمر کی شب اور گھٹا دی

समझा भी तुझे मुर्गे सहर ने जो भी सजा दी।
क्या कहता है हर सुबह यह क़ुदरत का मनादी,
आकिल तेरा हंगामे -सफ़र दूर नहीं है।
गुरदू ने तेरी उम्र की शब और घटा दी॥

اے دل بے معشوق مکن در باقی
سالوس رہا کن و مکن زرّاقی
گر پیرِ دا احمدی۔ خوری جامِ شراب
زاں حوض کہ مرتضیٰ‌ش باشد ساقی

یہ کیا مذاق شاہد مے کا فقیر سے
آسودگی یہ دور ہے میرے خمیر سے
حور و قصور مجھ کو دلائیں گے مصطفیٰؐ
کوثر پہ جام لوں گا جنابِ امیرؑ سے

यह क्या मज़ाक़ साहदोमय का फ़कीर से।
आसूदगी यह दूर मेरे खमीर से,
हूरो कसूर मुझको दिलायेंगे मुस्तफ़ा।
कौसर पे जाम लूंगा जनाबे अमीर से॥

دستکاری۔ ڈاکٹری۔ طبی و مختلف ہنروں کی
بے نظیر اردو کتابیں

مشورہ بکڈپو کی بڑے سائز $\frac{20 \times 30}{16}$ پر چھپی ہوئی اردو کتابیں ۔

دیسی انگریزی صابن بنانا	5/-	لانڈری ڈرائی کلیننگ	4/-
بن بجلی کا ریڈیو بنانا	2/75	رہنمائے شاعری و افسانہ نویسی	3/-
اچار مربے چٹنی بنانا	4/-	گھڑی سازی	3/50
خوشبودار تیل و عطر بنانا	4/50	تاش کے عجیب و غریب کھیل	5/-
آئینہ سازی (منہ دیکھنے کے شیشے بنانا)	3/75	کپڑے چھاپنے و رنگنے کا ہنر	4/50
خوشبودار دھوپ و اگربتی بنانا	2/50	رنگ برنگی آتشبازی	3/25
بیکری (کیک بسکٹ بنانا) گائیڈ	3/50	راز روزگار	5/-
کٹائی سلائی سکھشا	3/50	بلاک بنانے کا کام	3/-
نیو فیشن بک	3/-	مصوری و سائن بورڈ پینٹنگ	4/50
موم بتیاں بنانا	3/50	پان کے خوش ذائقہ مصالحے بنانا	3/-
سوڈا لیمن شربت بنانا	3/50	بوٹ پالش بنانا	3/25
تمباکو اور اس کے مرکبات	3/25	گورے اور خوبصورت بننے کے راز	3/50
بنگالی و انگریزی مٹھائیاں بنانا	3/50	چمڑے کا کام	3/-
روشنائی سازی	3/75	باورچی خانہ	5/-
کتھ سازی	3/50	رنگ روغن وارنش	2/50

ہر کتاب کا محصول ڈاک الگ ہوگا ! { مشورہ بکڈپو، رام نگر گاندھی نگر پوسٹ بکس 1639 دہلی 6

پروفیسر واقف مرادآبادی نے مصور

جذبات عمر خیام کی رباعیات کا ترجمہ کیا۔ جس نے

ہندوستان بھر کے ادبی حلقوں سے خراجِ تحسین

حاصل کیا۔ اور جسے ہر فرد و بشر نے پسند کیا۔

خیام کے اس مجموعے کی بے پناہ مقبولیت

کے بعد اب جناب واقف صاحب اسی سلسلہ کا

دوسرا حصہ پیش کر رہے ہیں۔ زبان کی روانی....

جذبات کا بہاؤ اور فن کی صلاحیت

رباعیات خیام کی یہ دوسر

مشعدہ مجلس میں ہمیشہ زندہ جاوید

قیمت فی کتاب 1/-